

GÜMRÜK VERGİLERİMİZİN KORUYUCULUĞU ÜSTÜNE BİR DENEME

Doç. Dr. Özhan ULUATAM

I. GİRİŞ :

Tarihin en eski vergi tiplerinden birisi olan gümrük vergisi, bütün vergiler için bahis konusu olan devlete gelir sağlama görevi dışında asıl bir başka yönüyle, yani belli malların üretim, tüketim ve milletlerarası değişimini etkileme olanağıyla dikkatleri çekgelmiştir.

Dış ticaret kuramında gümrük vergileri konusunda ulaşılan sonuçlar ne olursa olsun, günümüzde çeşitli ülkelerde geniş ölçüde gümrük vergisi uygulamalarına başvurulduğu görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkeler yönünden gümrük vergileri gelişme politikalarının önemli bir aracı olarak kabul edilmektedir. Bu uygulamaların temelinde, yukarda bahsolunan «malların üretim, tüketim ve milletlerarası değişimini etkileme olanağı»nın ülke yararına başarıyla kullanılabileceğine dair inancın yattığı şüphesizdir. Daha açık bir deyişle, gümrük vergisine gelir sağlama dışında bir amaçla başvuran ülkeler bu vergilerin yerli üretimi dış üreticilerin rekabetine karşı korumadaki etkinliğine güvenmektedirler.

Böyle bir güvenin değerlendirilebilmesi için, herşeyden önce gümrük vergileriyle yerli üretime sağlanan korumanın ne olduğu sorusunun cevaplandırılması gerekir. Ancak, çeşitli engeller bu korumanın ortaya konulmasını güçleştirmektedir. Bu konuda rastlanan engelleri başlıca iki gruba ayırmak mümkündür :

1. Ülkelerin iç üretimi korumak için gümrük tarifesi dışında çeşitli dış ticaret kısıtlamalarına başvurmaları karşısında gümrük vergilerinin koruyucu etkisini ayırmak zor olmaktadır. Miktar kısıtlamaları adı altında toplanabilecek bu tedbirlerin bazan gümrük vergilerinin koruyucu etkisini aşabilecek kadar önem kazandıkları kabul edilmektedir.

2. Miktar kısıtlamaları bir yana konulsa bile gümrük vergilerinin koruyucu etkisini ölçmek, bu vergilerin kapsadığı maddelerin pek çok sayıda oluşundan doğan çeşitli metodolojik güçlükler taşımaktadır. Viner gibi bazı yazarlar bu konuda daha da ileri «gümrük tarifelerinin kısıtlayıcı - korucuyu etkilerini yaklaşık olarak bile ölçmenin mümkün olmadığını, hatta bu etkinin anlamlı bir açıklıkla tanımlanamıyacağını» bile ileri sürmüşlerdir.¹

Bizim bu çalışmadaki amacımız Türkiye gümrük vergileri vesilesiyle, bahsedilen güçlükleri daha yakından incelemek ve mevcut verilerin mümkün kıldığı ölçüde gümrük vergilerimizin, koruyucu etkileri yönünden bir değerlemesini yapmaya çalışmaktır.

Böyle bir değerlendirme Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılması konusunda alınacak kararlarla ilgili son görüşmelerin yapıldığı şu günlerde özellikle önem kazanmaktadır. Zira bu değerlendirme Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmanın Türk ekonomisinde ilerki yıllarda yaratabileceği etkileri tahmine yardım edecek unsurlardan birisi olabilir.

Bilindiği gibi, Avrupa Ekonomik Topluluğunun temel fikri üye ülkeler arasında gümrük birliğine dayanan bir ortak pazarın kurulmasıdır. Bu fikir Topluluğu kuran Andlaşmanın 9 uncu maddesinde şöyle belirtilmektedir.

Topluluk eşya mübadelelerinin tamamını kapsıyan ve üye devletler arasında ithalât ve ihracatta alınan gümrük resimleri ile gümrük resmi etkisi yaratan her türlü vergiyi yasaklayan ve üyelerin üçüncü devletlerle ilişkilerinde ortak bir gümrük tarifesi- nin uygulanmasını gerekli kılan bir gümrük birliğine dayanır.

Andlaşmada gümrük vergileri yanında, milletlerarası ticareti sınırlıyan diğer önemli unsur, miktar kısıtlamaları üzerinde de durularak 30 uncu madde ile bu kısıtlamaların yasaklanması ilkesi kabul olunmuştur.

İthalâttaki miktar kısıtlamaları ile miktar kısıtlaması etkisi yaratan her türlü tedbir ... üye devletler arasında yasaklanmıştır.

Andlaşmanın bu hükümlerinin uygulanması umulandan da büyük bir başarı ile yürütülmüş ve gümrük birliği, böyle bir birliğin gerçekleşmesi için tesbit edilmiş bulunan 1 Temmuz 1967 tarihinden önce gerçekleştirilmiş, miktar kısıtlamaları ise bu tarihten de önce ortadan kaldırılmıştır.

(1) Bela Balassa, «Tariff Protection in Industrial Countries: An Evaluation,» *Journal of Political Economy*, Vol. 73, No. 6, (Dec. 1965) s. 573-94.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında ortaklık yaratan anlaşma ise 12 Eylül 1963 de imzalanıp 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın kurduğu ortaklığın üç dönemde gerçekleşmesi öngörülmüştür. Beş yıllık hazırlık dönemi 1 Aralık 1969 da sona erdiğinden bir yıla yakın bir süre önce Ortaklık ile Türkiye arasında başlayan görüşmelerle ikinci aşama olan geçiş dönemine geçilip geçilmiyeceği ve bu dönemde tarafların karşılıklı hak ve yüklenimlerinin neler olacağını tesbitine çalışılmaktadır. Bu görüşmelerde varılan sonuçları henüz bilmemekle birlikte Türkiyenin Avrupa Ekonomik Topluluğuna kesin olarak katılması kararına varılırsa, 12 yıl sonra başlayacak olan son döneme geçişi hazırlıyacak bazı tedbirleri almıya Türkiye'nin zorlanacağını tahmin etmek güç değildir. Bu tedbirlerin temelini ise daha önce belirtilen Avrupa Ekonomik Topluluğu - Türkiye Ortaklık Anlaşmasınının 4 üncü maddesi tesbit etmiştir.

Geçiş döneminde âkit taraflar, karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden,

- Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen bir şekilde yerleşmesini,
- Ortaklığın iyi işlenmesini sağlamak için Türk iktisat politikalarının Topluluğunkine yaklaştırılmasını, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlarlar.

Tam bir gümrük birliğine dayanan ve taraflar arasında izlenen iktisat politikaları konusunda işbirliğinin geniş ölçüde güçlendirilmesini amaç alan son dönemden önceki geçiş döneminde -yani önümüzdeki yıllarda- Türkiye'nin gümrük tarifelerini gözden geçirmek ve miktar kısıtlamalarını da hiç değilse kısmen kaldırmak zorunda kalacağı açıktır.

Bu değişikliklerin halen mevcut ve önümüzdeki yıllarda kurulacak Türk sanayii üzerindeki etkisi ne olacaktır? Bir başka deyişle, halihazır gümrük vergileri ile miktar kısıtlamalarının yarattığı koruyucu perde arkasında geliştirilmesine çalışılan sanayiimiz bu perde kalkıp Avrupa Ekonomik Topluluğu sanayilerinin rekabeti ile karşı karşıya kalınca yaşama ve gelişme kudretini gösterebilecek midir?

Diğer yandan, geçiş döneminde gümrük vergilerindeki indirimler peyderpey gerçekleştirileceğine göre bu indirimlerin ilk uygulanacağı maddelerin neler olacağı da en kısa zamanda cevaplandırılması gereken bir soru olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmamız, daha çok bu çeşit soruların cevaplandırılabilmesi için yapılması gereken geniş kapsamlı çalışmalara bir hazırlık olarak kabul edilmelidir.

II. GÜMRÜK VERGİLERİNİN KORUYUCULUĞU :

A. Gümrüklerde Alınan Vergiler :

Gümrüklerde alınan vergilerin yerli sanayi kollarını koruyucu etkisini değerlendirme işine bu vergileri kısaca gözden geçirerek başlamak istiyoruz.

a. Gümrük Vergisi :

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman devraldığı gümrük tarifesi Osmanlı Hükûmetinin 1916 yılında uygulamaya başladığı tarife idi. Bu tarihten önce, yürürlükteki kapitülasyonlar bağımsız bir gümrük tarifesi uygulanmasına imkân vermediğinden Osmanlı İmparatorluğunda gümrük vergileri kısmen gelenekler, kısmen idarî emirler, 1863 yılından itibaren de bazı yönetmeliklerle yürütülmeğe çalışılan dağınık bir uygulama olarak kalıyordu.² Bu bakımdan 1916 tarihli gümrük tarifesi -ve 1918 yılında kabul edilen gümrük kanunu- Osmanlı İmparatorluğunun modern bir gümrük vergisi uygulama yolunda ilk ve ne yazık ki çok geç kalmış çabası sayılabilir.

Yeni kurulan Cumhuriyet Hükûmeti hem koruma, hem de gelir sağlama amaçlarıyla yeni bir gümrük tarifesi uygulamak arzunu şiddetle hissetmesine rağmen Lausanne Andlaşmasının hükümleri bunun gerçekleşmesini bir süre engelledi. Zira, Andlaşmaya göre Türkiye Cumhuriyeti 1916 tarihli tarifeyi daha beş yıl süre ile uygulamak zorunda idi.

Bu nedenlerle Cumhuriyetin ilk bağımsız tarifesi ancak 1929 yılında uygulamaya konabildi. 1929 yılından 1954 yılına kadar yürürlükte kalan bu tarife 1916 tarifesinin aksine **specifique** bir tarife idi. Yıllar boyunca çeşitli değişikliklere uğrayan bu tarifenin koruyuculuğu bütün **specifique** tarifeler gibi zamanla kaybolmuştur. 1946 yılında yapılan ayarlama ve çeşitli pozisyonlardaki vergi oranı yükselişleri bile bu vergi aşınmasını önleyememiştir.³

(2) Mustafa Nuri Anıl, «Mütekamil Bir Gümrük Sistemine Olan İhtiyacımız,» *İst. Üni. İkt. Fak. Maliye Enstitüsü Konferansları*, İkinci Seri, 1956, s. 160-163.

(3) 6290 sayılı kanunun gerekçesinde 1936 yılında ortalama gümrük vergisi oranının ithal malı değerinin % 48'i iken 1936 yılında % 12 ye düşmüş olduğu belirtilmektedir. Böyle basit bir ortalamanın tarifenin koruyuculuğunu belirtmekteki yetersizliği ilerde ayrıntıları ile anlatılacaksa da bu rakkamlar en azından vergide belirli bir aşınma olduğunu göstermiye yeterlidir.

Bu arada 1918 tarihli Gümrük Kanunu hükümlerinin de çok eskidiği görüldüğünden yeni tasarı hazırlanarak 1941 yılında Meclise verildi. Mecliste rekor denebilecek kadar uzun bir süre oyalanan tasarı ancak 1949 yılında kanunlaştı. Bu uzun gecikme yüzünden adeta çıktığı anda bazı hükümleri eskimiş sayılabilecek 5383 sayılı bu kanun bazı değişikliklere rağmen bugünkü gümrük mevzuatımızın da temelini teşkil etmektedir.

1954 yılında gümrük tarifemiz Brüksel **nomenclature**'üne uygun hale getirildi. Brüksel anlaşması kıymet esasının kabulünü gerektirdiğinden 5383 sayılı kanunun vergiye esas olan kıymetin tanımıyla ilgili birkaç maddesi de bu arada değiştirildi.

1960 yılında gümrük tarifemiz Brüksel **nomenclature**'ünün son şekline uyabilmek için yeniden değiştirildi. 1961 yılında 197 sayılı kanunla tarifenin bazı alt pozisyonları gözden geçirilmiş, bazı vergi oranlarında ayarlamalar yapılmış nihayet 1964 ten buyana 933 sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanarak **nomenclature**'e dokunulmaksızın bazı vergi oranları yeniden değiştirilmiştir.

b. Gümrüklerde Alınan Diğer Vergiler :

Yurda ithal edilen eşya gümrük vergisi dışında başka bazı vergilerin de konusu olmaktadır. Belediyeler hissesi, rıhtım resmi, daga resmi istihsal vergisi ithal edilen eşyanın ithal sırasında ödemek zorunda buldukları mükellefiyetlerdir.

1. Belediyeler hissesi : 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanununa göre ithal edilen mallardan hesaplanan gümrük vergisinin % 15 i oranında bir vergi alınır. Koruma amacından çok mahallî idarelere finansman kaynağı bulma kaygısıyla konulan bu vergi gümrük vergisini artıcısı bir etki yaratmaktadır.

2. Rıhtım resmi : Yabancı ülkelerden Türkiye'ye deniz yolu ile taşınmak suretiyle ithal edilen eşya bir rıhtım vergisine tabi tutulmuştur. Verginin matrahı (a) kıymet esasına göre ithalde alınan istihsal vergisine tabi olanlarda istihsal vergisi matrahı, (b) ölçü esasına göre ithalden alınan istihsal vergisine tabi olanlarda malın kıymeti, (c) ithalde alınan istihsal vergisine tabi olmıyan mallarda CIF kıymetidir. Verginin oranı 1967 yılına kadar % 2,5 ken 16.1.1967 tarih ve 827 sayılı kanunla % 5 e çıkarılmıştır.

Denizcilik Bankası, T. C. Devlet Demiryolları, Türkiye Kömür İşletmeleri tarafından işletilen liman, rıhtım ve iskelelerden yapılan ithalâttan alınan rıhtım resimleri bu teşekküller verilir.

3. Damga resmi : 28.2.1963 tarih ve 185 sayılı kanunla Birinci Beş Yıllık Plânın uygulama dönemi olan 1963 - 67 yılları için ithal mallarından gümrük vergisine esas olan değer in % 5 i oranında bir damga resmi alınması öngörölmüşü. 7.2.1967 tarih ve 828 sayılı kanun bu verginin uygulama süresini uzattığı gibi verginin oranını da % 15 i geçmemek şartıyla tesbit hususunda Bakanlar Kuruluna yetki verdi. 1967 de bu oran % 10 olarak tesbit edilmişken 1968 de % 15 e yükseltildi.

4. İthalde alınan istihsal vergisi : Gider vergileri kanunumuz yurda ithal edilen malları, «ithal maddeleri tablosu» nda belirtilen çeşitli oranlarda istihsal vergisine tabi tutmaktadır. Bu vergilemenin mantığı, içerde üretilen mallar istihsal vergisine tabi iken aynı mallardan ithal edilenleri vergi dışı bırakmamak, bir başka deyişle yerli ve yabancı mallar arasında rekabet eşitliğini sağlamaktır. Bu nedenle, ithalde alınan istihsal vergisi, gümrüklerde alınan diğer vergilerden farklı olarak, korumaya yönelmiş bir vergi sayılmaz. Ancak ,son zamanlarda, bazı mallar için ithalde istihsal vergisi alınmasına devam edilirken içerde üretilenlerin vergi dışı bırakılması şeklinde bir uygulamaya başlanması bu mallar için ithalde alınan istihsal vergisini de gerçek bir koruyucu vergi haline getirmektedir.

B. Gümrüklerde Alınan Vergilerin Koruyuculuğunun Ölçülmesi :

Bir endüstrinin gümrük vergileriyle korunması, bu endüstride serbest dış ticaret şartları altında yaratılacak olan katma değer in gümrük vergileri nedeniyle artırılması demektir. Bu katma değer artışının o endüstrinin ürettiği mal üzerindeki gümrük vergisinin yüksekliğine bağlı olduğu aşikâr olduğuna göre bir ülkenin zaman içinde değişen tarifelerinin, ya da çeşitli ülkeler tarifelerinin koruyuculuk yönünden karşılaştırılması, ilk bakışta, tarife oranlarının yüksekliğinin karşılaştırılması gibi basit bir mesele olarak görülebilir. Bir başka deyişle bir malın A ülkesi tarifesinde B ülkesine göre daha yüksek oranda vergiye tabi tutulması halinde o malı üreten endüstrinin A ülkesinde B den daha çok «korunduğu» düşünülebilir. Keza, çok çeşitli mallar ihtiva eden bir tarifenin tümü bakımından da mesele tarifenin bütününe ifade edecek bir çeşit ortalama bulmak şeklinde ele alınabilir.

Nitekim, çeşitli ülkeler tarifelerinin koruyuculuk açısından karşılaştırılmasında böyle bir tarife yüksekliği kavramının geniş ölçüde kullanıldığı görölmektedir. Ancak, ilk bakışta böylesine ba-

sit görünen bu mesele gerçekte büyük metodolojik zorluklar taşımaktadır.

Sorun, bir gümrük tarifesinin tümünü koruyuculuk yönünden değerlemeğe yarıyacak, yani tarifinin yüksekliğini belirtecek bir ortalama bulma olarak ele alınırsa herşeyden önce bu ortalamanın nasıl bir ortalama olacağı sorusunun cevaplandırılması gerekir. Ağırlıksız mı yoksa ağırlıklı bir ortalama mı kullanılacaktır? Ağırlıklı ortalama kullanılmak isteniyorsa hangi ağırlıklardan yararlanılacaktır?

Gümrük vergilerinin ağırlıksız ortalamasını kullanmanın mahzuru ithalâtçı ülke bakımından değişik önem taşıyan çok sayıda malın her birinin aynı önemde sayılmasındadır. Bir başka deyişle, böyle bir ortalama gerçekte, değişik mallara eşit ağırlıklar vermek anlamına gelir ki bu uygulama, az önem taşıyan mallar tarife sistemli bir şekilde yüksek ya da alçak vergiye tabi tutulmuşsa tarife ortalamasının yüksek ya da alçak çıkması sonucunu yaratabilir. Şayet tarifede böyle sistemli bir sapma yoksa o takdirde büyük sayılar kanunu gereğince ortalamanın daha çok anlam taşıyacağına güvenilebilir.⁴

Türkiye'nin halihazır gümrük tarifesi vergi kapsamı içindeki 1372 pozisyon ve alt pozisyon için, .451 lik bir gümrük vergisi ortalaması vermektedir.⁵ Ancak daha önceki kısımlarda da belirtildiği üzere gümrüklerde alınan vergiler gümrük vergisinden ibaret değildir. Gümrük vergisine esas olan kıymetin % 15 i oranındaki damga resmini, gümrük vergisine eklenen % 15 oranındaki belediyeler payını da dikkate almak gerekir. Buna karşılık, yine gümrüklerde alınan «ithalden alınan istihsal vergisi» dahilde üretilen -ya da üretilebilecek olan- mallardan alınan istihsal vergisi ile aynı oranda tesbit edildiği için ithal malları bakımından ek bir yük teşkil ediyor sayılmaz. Bu nedenle hesaba katılması gerekmez. Damga resmi ile belediyeler hissesinin gümrük vergisine eklenmesi halinde ithal mallarının ödedikleri vergiler toplamı kıymetin % 66.9 unu bulmaktadır.

Ağırlıksız tarife ortalamalarının belirtilen sakıncası nedeniyle bazan ağırlıklandırılmış ortalamaların tercih edildiği görülmektedir. Bu hususta kullanılan ağırlıklar da çokluk «ithal miktarları»-

(4) Bela Balassa, *Op. Cit.* s. 581.

(5) Tarifede ithali yasaklanmış pozisyonlar ile *specifique* vergiye tabi pozisyonlar bu ortalama hesabına alınmamıştır. *Specifique* gümrük vergisi, esas olarak, petrol ürünlerine uygulanmaktadır.

dır. Yani, belli bir yılda bir mal için ödenen vergi tutarı, bahis konusu ülkenin ithalât toplamının bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir. Ancak, bu yaklaşım çok önemli bir mahzur taşır. Yüksek gümrük vergilerine tabi maddelerin ithalâtı azalacağından bu maddeler düşük ağırlıklar taşıyacağı halde, düşük vergilerle büyük miktarlarda ithal edilen mallar yüksek değerlerle ağırlıklandırılmış olacaktır. Bu nedenle, yüksek vergi oranları ile ithalâtını geniş ölçüde kısıtlayan bir ülkenin gümrük tarifesi, bunun aksine bir uygulamaya güden ülkeler tarifelerine göre daha hafif görünecektir.

Böylesine yanlış sonuçlar verebilen bir ortalamanın gümrük tarifelerinin yüksekliğini ifade ve tarifeleri karşılaştırma bakımından kullanışsızlığı meydana geldiğine göre ağırlık olarak, ithal miktarları yerine yurt içinde üretilen ya da tüketilen miktarların kullanılması da düşünülebilir. Ancak, bu ağırlıklar da malları gümrük vergilerinin mevcut olduğu bir durumdaki nisbî önemlerine göre değerlendirdiğinden, oysa vergisiz bir durumda ülkenin üretim ve tüketim yapısı bundan çok farklı olabildiğinden yanlış sonuçlar vermeğe mahkûmdur.

Genel ortalamaların temsil ediciliği ile ilgili bu problemler bir yana konulsa bile bulunacak herhangi bir ortalama belli bir endüstrinin korunma derecesi hakkında hemen hiç fikir vermiyebilir. Zira, endüstriler bakımından önem taşıyan nokta endüstrinin kullandığı inputların fiatları ile outputların fiatları üzerinde gümrük vergilerinin yarattığı değişme ve bu değişmeden doğan korumadır. Yani tek tek endüstriler bakımından bütün bir gümrük tarifesinin koruyuculuğunu belirtmeğe çalışan ortalamalar anlamlı olmadığı gibi yalnızca o endüstrinin ürettiği mal üzerindeki gümrük vergisinin tesbiti de yetersizdir. Endüstrinin kullandığı inputlar üzerindeki vergilerin de dikkate alınması gerekir. Böylece ortaya endüstrinin ürettiği mal üzerindeki verginin belirlediği nominal vergi oranı ile input-output yapısı ve inputlarla outputlar üzerinden alınan vergilerin bütününe belirlediği fiilî vergi oranı arasındaki ayırım ortaya çıkmaktadır. Yukarıda «yaratılan katma değerde gümrük vergileri nedeniyle ortaya çıkan artış» şeklinde tanımını verdiğimiz gümrük vergisi koruması da ancak bu ikinci yaklaşım içinde anlam taşır.

M_i malını üreten i endüstrisinin, gümrük vergileri ile diğer dış ticaret kısıtlamalarının hiç bulunmadığı bir durumdaki input-output yapısını en genel ve basit şekli ile şöyle gösterebiliriz :

$$M_i = \sum_{j=i}^n M_{ji} + K_i$$

Bu ifadede M_i i endüstrisi üretim değerini M_{ji} i endüstrisinin j endüstrisinden aldığı ara malı değerini K_i ise i endüstrisinde yaratılan katma değeri göstermektedir. Gümrük vergileri ile diğer dış ticaret kayıtlamalarının bulunmadığını kabul ettiğimize göre i endüstrisinin hem ürettiği hem de ara malı olarak kullandığı malların fiatları -nakil masrafları dikkate alınmazsa- dünya fiatlarına eşit olacaktır. Bu durumda i endüstrisinin hem ürettiği mal hem de kullandığı ara malları üzerine farklı oranlarda gümrük vergisi konduğunu kabul edelim. Gümrük vergileri normal olarak fiata aynen eklenmek suretiyle ileriye doğru aksettirilen vergiler olarak kabul edildiğine göre yukardaki ilişkinin buna göre değişmesi gerekir. Yani, artık endüstrinin kullandığı ve ürettiği malların iç fiatları ile dünya fiatları arasında vergi oranında bir fark ortaya çıkacaktır. Buna göre, $\bar{M}_i$ endüstrinin ürettiği malın vergi sonrası iç fiatlarla değerini, $\bar{M}_{ji}$ aynı endüstrinin j endüstrisinden aldığı malların vergi sonrası iç fiatlarla değerini $\bar{K}$ gümrük vergilerinin bulunduğu haldeki katma değeri ve g de gümrük vergisi oranını göstermek üzere,

$$\bar{M}_i = \sum_{j=i}^n \bar{M}_{ji} + \bar{K}_i$$

$$\bar{M}_i = M_i (1 + g_i)$$

$$\bar{M}_{ji} = M_{ji} (1 + g_{ji})$$

yazılabilir. Buradan,

$$\bar{K}_i = \bar{M}_i - \sum_{j=1}^n \bar{M}_{ji}$$

$$K = \frac{\bar{M}}{(1 + g_i)} - \sum_{j=1}^n \frac{\bar{M}_{ji}}{(1 + g_i)}$$

bulunur. Bu ifadelerde $\bar{K}$ belli bir input output ilişkisi içinde gümrük vergilerinin bulunduğu durumda yaratılan katma değeri, K ise aynı ilişki içersinde gümrük vergilerinin bulunmadığı bir durum-

da yaratılacak katma değeri göstermektedir. İki katma değer arasındaki fark gümrük vergilerinin yarattığı katma değer artışını -ya da azalışını- belirtir. Bu artışın gümrük vergilerinin koruyuculuğunu ifade ettiğini ise daha önce söylemiştik.

Gümrük vergisinin çeşitli endüstrileri koruma derecesini karşılaştırabilmek için bu katma değer artışının mutlak değer olarak değil oran olarak ifadesi gerekir.

$$\alpha_i = \frac{\bar{K}_i - K_i}{K_j}$$

ifadesi böyle bir karşılaştırmaya imkân verir. α_i belli bir endüstride gümrük vergileri nedeniyle yaratılan katma değer artışını gümrük vergilerinin bulunmadığı bir durumda yaratılacak katma değer artışının bir yüzdesi olarak göstermekte, böylece, gümrük vergilerinin gerçek koruyuculuğunu belirten bir değer olmaktadır.

Türkiye'de gümrük vergilerinin koruyuculuğunu görebilmek amacıyla imalât sektörünün çeşitli endüstrileri için yukarıda belirtilen varsayımlar altında α değerlerini hesapladık.⁶ Bu hesaplama için gerekli bilgileri sağlayacak input-output çalışması 1963 yılına ait olduğu için bu koruma oranları o yılki fiili korumayı göstermektedir. Gümrüklerde alınan vergiler içinde damga resmi ve belediyeler hissesinin daha sonraki yıllarda değiştirilmiş olması nedeniyle bu değerler halihazırdaki koruma değerlerinden bir ölçüde farkedecektir.⁷ Fakat bu tip hesaplamaların, bünyelerinden gelen sınırlamalar nedeniyle esasen ancak yaklaşık değerler verdiğini dikkate alarak günümüzdeki koruma hakkında da bir fikir edinme imkânını vereceği söylenebilir.

(6) Şeker, tütün işleme ve tütün mamulleri ile alkollü içkiler endüstrileri için böyle bir koruma oranı hesaplanmamıştır. Zira bu sektörlerin ithalatı sıfır ya da sıfıra çok yakın olduğu gibi üretim ve ithalatın tümü iç piyasada tekel durumunda olan resmî kuruluşlar -Şeker Fabrikaları A.O., ve Tekel Genel Müdürlüğü- tarafından yapılmaktadır.

(7) 1963 yılında ithalde alınan damga resmî % 5, belediyeler hissesi ise % 2.5 idi. Bu oranlar daha sonra, sırasıyla % 15 ve % 5 e çıkarılmıştır.

TABLO : 1

İMALÂT SEKTÖRÜNDE FİİLÎ GÜMRÜK KORUMA ORANLARI

<u>Endüstri</u>	<u>Fiili Koruma Oranı</u>
Gıda maddeleri ve hayvanî yağlar sanayii (tütün ve alkollü içkiler hariç)	0.754
Tekstil	1.289
Orman ürünleri ve sanayii (mobilya dahil)	0.025
Kâğıt ve basım	2.333
Deri ve deri mamulleri	1.390
Lastik, plastik ve mamulleri	0.915
Kimya ve eczacılık	0.463
Suni gübre	— 0.035
Petrol ürünleri	1.303
Seramik, cam ve pişmiş kilden ve çimentodan gereçler ve metalden gayri diğer madeni mamuller	0.404
Çimento	0.289
Demir ve çelik	1.578
Demirden başka metaller	1.112
Madeni eşya	0.431
Tarım araç ve makinaları ve elektrikli olmayan makinalar	0.169
Elektrik makinaları ve gereçleri	0.429
Taşıt araçları	0.399

Yukardaki listeden, suni gübre hariç diğer bütün endüstriler için gümrük vergisinin müsbet bir koruma sağladığı, bir başka deyişle gümrük vergileri nedeniyle output fiyatında meydana çıkan artışın aynı nedenle input fiyatlarında yaratılan artışı fazlasıyla telafi ettiği görülmektedir. Koruma oranının tekstil, kâğıt ve basım, deri ve deri mamulleri, petrol ürünleri, demir ve çelik, demirden başka metallerde «1» in üstüne çıktığı görülmektedir. Demek oluyor ki bu endüstrilerde serbest rekabet şartları altında yaratılacak olan katma değer gümrük koruması nedeniyle en az iki misline çıkmaktadır.

Çeşitli endüstrilerin fiilî korunma oranlarının bu endüstrilerin ödendiği gümrük vergileri oranı ile karşılaştırılması da ilgi çekici

sonuçlar vermektedir. Aşağıdaki tabloda bu karşılaştırma yapılmaktadır.

TABLO : 2

**İmalât Sektöründe Gümrük Vergisi Oranları ile
Fiili Koruma Oranları Karşılaştırılması**

Endüstri	Fiili Koruma Oranı	Vergi Oranı	Fark
Gıda maddeleri ve nebatî ve hayvanî yağlar	0.75	0.15	+
Tekstil	1.29	0.60	+
Orman ürünleri ve sanayi (mobilya dahil)	0.03	0.21	—
Kağıt ve basım	2.33	0.74	+
Deri ve deri mamulleri	1.39	0.50	+
Lastik, plastik ve mamulleri	0.92	0.53	+
Kimya ve eczacılık	0.46	0.37	+
Suni gübre	— 0.04	0.06	—
Petrol ürünleri	1.30	1.14	+
Seramik, cam ve pişmiş kilden ve çimentodan gereçler ve metalden gayri diğer madeni mamuller	0.40	0.51	—
Çimento	0.29	0.22	+
Demir ve çelik	1.58	0.44	+
Demirden başka metaller	1.11	0.63	+
Madeni eşya	0.43	0.38	+
Tarım araç ve makineleri ve elektrikli olmıyan makinalar	0.17	0.34	—
Elektrik makinaları ve gereçleri	0.43	0.38	+
Taşıtlar	0.40	0.31	+

Tabloda her sektör için vergi oranı bu sektörün ürettiği mallardan ithal edilenler için gümrüklerde fiilen ödenen verginin ithalât CIF değerine oranı suretiyle bulunmuştur. Tablonun son sütununun incelenmesinden kolayca görüleceği üzere orman ürünleri, suni gübre, seramik ve tarım araç ve makinaları sanayileri dışında diğer bütün sanayi kollarında fiilî koruma oranı vergi oranından büyüktür.

Bu sonucu yaratan başlıca âmil muhtemelen gümrük tarifemizin ham madde ve yatırım mallarını tüketim mallarına göre daha hafif vergiliyecek yolda düzenlenmiş oluşundadır. Hernekadar, imalât sektöründeki tüm endüstrilerin tüketim malı ürettiği, ayrıca hesaplamada kullandığımız metodun bünyesi gereği, input kalemlerine giren ithal mallarının yalnız ham maddeler ile yatırım mallarından ibaret olduğu söylenemezse de böyle bir gümrük vergisi farklılaştırılmasının bir ölçüde böyle bir etki yaratması normaldir.⁸

Devlet Plânlama Teşkilâtınca yapılmış bir araştırma yatırım malları - ham maddeler ile tüketim malları arasında gümrük vergileri bakımından yaratılan bu farklılaşmayı belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır.⁹ Araştırma yalnız 1965 yılı ithalâtına ve o yıldaki vergi oranlarına dayanmakta ise de 1963 ile 1965 arasında ithalât bünyemizin de, ithalde alınan vergilerin de çok köklü değişmelere uğramadığı dikkate alınarak tahlil sonuçlarının esas olarak 1963 yılı için de geçerli sayılacağı söylenebilir.

Aşağıdaki tablo bu araştırma verilerine göre gümrüklerde alınan vergilerden belirtilen üç mal grubuna düşen vergi yükü gösterilmektedir.

-
- (8) Hatırlanacağı gibi, bir endüstrinin output fiatlarında gümrük vergileri nedeniyle meydana gelen artış bu endüstrinin kendisinden aldığı ara malları fiatlarında artış yoluyla input değerlerini de yükseltmektedir. Endüstri outputlarından bir kısmının tüketim bir kısmının yatırım malı-ham madde olabileceği dikkate alınmamıştır. Ancak bazı endüstrilerin esas olarak tüketim malı bazılarının yatırım malı-ham madde üretmesi nedeniyle bahsedilen etki yaratılmış olmak gerekir.
- (9) Attila İldaş, *1965 Yılı İthalât Vergilerinin Yapısal Analizi*, Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1967.

TABLO : 3

**İthalde Alınan Vergilerin Çeşitli Mal Grupları
Arasında Bölünümü**

A

	Gümrük ver- gisi/toplam CIF değer	Damga res- mi/toplam CIF değer	Belediye his- sesi/toplam CIF değer	İstihsal ver- gisi/toplam CIF değer	İthal vergi- leri toplam/ toplam CIF değer
Hammadde ithalâtı	0.22	0.04	0.03	0.30	0.60
Yatırım malı ithalâtı	0.21	0.05	0.03	0.20	0.40
Tüketim malı ithalâtı	0.24	0.04	0.04	0.40	0.80
Toplam ithalât	0.22	0.04	0.03	0.30	0.60

B

	Gümrük ver- gisi/G. V. ne konu olan CIF değer	Damga res- mi/ D. R. ne konu olan CIF değer	Belediye his- sesi/B. H. ne konu olan CIF değer	İstihsal ver- gisi/I. V. ne konu olan CIF değerr	İthal vergi- leri toplam/ I. V. ne ko- nu olan CIF değer
Hammadde ithalâtı	0.25	0.05	0.04	0.40	0.70
Yatırım malı ithalâtı	0.22	0.05	0.03	0.20	0.50
Tüketim malı ithalâtı	0.33	0.05	0.05	0.50	1.04
Toplam ithalât	0.25	0.05	0.04	0.30	0.70

Tablonun ortaya koyduğu gerçek, yatırım malları ile ham maddelerin tüketim mallarına göre belirli şekilde daha hafif vergilendiğidir. 933 sayılı kanunla gümrüklerde alınan vergi ve resimlerde ham madde ve yatırım malları için tam ve kısmî muaflik uygulamasına geçildiği 1968 yılından buyana yukardaki araştırmada ortaya çıkan sonucun biraz daha belirgin hale geldiğini tahmin etmek zor değildir.

Vergilemede bu farklılaştırmanın yarattığı ilgi çekici bir oluşum üzerinde de durmak gerekir. Bilindiği gibi, II. Beş Yıllık Kal-

kınma Plânının temel noktalarından birisini yatırım ve ara malları üreten endüstrilere verilen ağırlık teşkil etmektedir. Plân hedefleri ve stratejisinden alınan şu cümleler bu noktayı açıklıkla ortaya koymaktadır.

Bu dönemde özellikle yatırım ve ara malı üreten temel, stratejik endüstriler kurulacaktır. Lüks tüketim malı üreten sanayi kollarının gelişmesi teşvik edilmeyecektir... Tarım sektörünün gelişmesi ve bu sektörde verimliliğin artırılması için yatırım ve ara mallarının yurt içinde yeter miktarlarda elde edilmesi lüzumu göz önünde bulundurulacak, sanayi sektöründe bu malları üreten kollara öncelik verilecektir.¹⁰

Oysa, gümrük vergileri yoluyla tüketim malları fiyatlarının yükseltilmesi, buna karşılık yatırım malları ile ham madde fiyatlarının nisbî olarak düşük tutulması Plânda belirtilen hedeflere ulaşılmasını güçleştirici bir politika izlenmesi demektir. Zira, böyle kalın bir gümrük perdesi arkasındaki tüketim mallarının içerde üretilmesi kârlı hale gelirken yatırım malları - ham madde üretecek yerli endüstriler dış ülkelerin çok daha sert rekabeti ile karşı karşıya bırakılmış olmaktadır.

Bu durumun önlenmesi için gümrük vergilerimizin ilerde gözden geçirilmesi sırasında yatırım malları ile ham maddelerin genel bir şekilde düşük tarife ile vergilendirilmesi yerine yatırım malları üretecek endüstriler için gerekli yatırım malları ve ham maddelere göre daha düşük vergilendirilmesi yerinde olur. Böyle bir uygulama belirtilen mahzuru tamamen ortadan kaldırmasa da -zira, bu halde de bir kısım yatırım mallarının iç üretimi avantajsız kılınmış olacaktır- bir ölçüde giderecektir.

Daha önce bahsedilen ve yatırım malları ile ham maddelerin gümrük vergilerinden tamamen ya da kısmen muaf tutulması imkânını veren 933 sayılı kanun böyle bir **selectif** uygulama için dayanak teşkil edebilirdi. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kanunun ilgili maddesini iptal etmesi, muhtemelen, böyle bir politika izlemek isteyen hükûmeti başka yollar aramaya yöneltecektir.

III. KAYITLAMALAR

Şimdiye kadar anlatılanlar gümrüklerde alınan vergilerin yerli endüstriler için nasıl bir koruyucu perde teşkil ettiğini gösterdiği gibi bu korumanın imâlat sektörünün çeşitli kollarındaki de-

(10) Kalkınma Plânı - İkinci Beş Yıl, Ankara, 1967, s. 637.

recesi hakkında da bilgi vermektedir. Ancak bu bulguların değerlendirilmesinde önem taşıyan bazı kayıtlamaları belirtmeyi gerekli buluyoruz.

A. Herşeyden önce, endüstrilerin gerçek korunma oranlarının hesaplanması için yararlandığımız 1963 yılı input-output tablosunun hazırlanma şekline doğan bazı kayıtlamalar dikkate alınmalıdır. Adı geçen tablo 37 sektör ihtiva eden oldukça **aggregated** bir tablodur. Bu yüzden ithalâtın sektörlere bölünmesi kaçınılmaz şekilde çok mütecanis olmıyan malların aynı sektör içine sokulmasına yol açmaktadır. Oysa yaptığımız araştırmanın doğruluğu endüstrilerin **dissaggregation**'i ölçüsünde artacaktır.

B. Diğer taraftan 1963 input-output tablosunda ithalâtın sektörlere bölünüşü esas itibariyle bir «tahmin»den ibaret sayılmak gerekir. Zira ithal edilen malların sektörlere bölünüşünü gösteren bir ithalât matriksi mevcut olmadığından anılan tablo hazırlanırken endüstriler arası ilişkileri veren rakkamların yerli imalât ile ithal mallarını ayıracak yolda tesbitine imkân bulunamamıştır. İthalât sütununun sektörlere bölünüşü için de her malın ayrı ayrı ele alınması ve «bu mal Türk ekonomisinde hangi endüstride üretilmektedir?» sorusunun cevabına göre yaklaşık şekilde bölüştürülmesi yolu tutulmuştur.¹¹

Bu durumda, endüstriler arası akımlarda ithalâtın payını hesaplamak için her endüstrinin toplam arzı içinde ithalâtın payını bulmak ve bu payın endüstriler arası ilişkilerde değişmediğini varsaymaktan başka çare bulamadık. Keza bu ilişkilerde vergilerin payı da benzer varsayımlarla hesaplandı.

C. İthalâta alınan vergilerin içersine ithalde alınan istihsal vergisi dahildir. Mevcut verilerin zorunlu kıldığı bu hesaplama şeklini teorik açıdan tamamen yerinde görmek mümkün değildir. Zira ithalde alınan istihsal vergileri, teorik olarak dahilde benzer maddelerin üretiminden alınan ya da alınacak olan istihsal vergilerine karşılık olmaktadır. Bir başka deyişle, ithalde alınan istihsal vergileri iç üretimi haksız bir rekabetten koruma amacı gü-

(11) *Structural Interdependence of the Turkish Economy: 1963*, Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1967, s. 25. Daha yakın tarihlerde yapılan bir çalışma ithalâtın menşе sektörler itibariyle rakip ve tamamlayıcı ithalât olarak bölünüşünü hususunda ayrıntılı bilgiler taşıdığından ilerdeki çalışmalarda dikkate alınması faydalı olur. Bknz. M. Renksizbulut, *1967 Yılı İthalâtının Menşе Sektörler İtibariyle Dağılımı ve Yerli İmalât Durumu*

mektedir. Gerçek bir koruma teşkil etmiyen bu vergilerin hesaba dahil edilmiş olması tahlillerde dikkate alınması gereken bir kayıtlama teşkil eder.

D. Şu ana kadar değinilen hususların çalışmada varılan sonuçları bir ölçüde etkilemekle birlikte temel değişmelere yol açmıyacağı umulabilir. Oysa, ithal rejimimizde gümrük vergileri dışında geniş ölçüde kullanılan miktar kısıtlamaları bu sonuçların gerçek koruma derecelerini belirleme imkânını oldukça daraltmaktadır. Miktar kısıtlamalarının hesaba katılması yukardaki sonuçları iki yönden etkileyecektir :

1. Belli bir endüstrinin korunması gümrük vergileri yanında, ya da onun yerine, miktar kısıtlamaları ile yapılıyorsa yalnız gümrük vergilerinin belirlediği koruma gerçek korumadan değişik olabilir.

2. Hesaplamalarda yapılan bir varsayıma göre ithal edilen malların fiatı «dünya fiatı + ithalde alınan vergiler»den ibaret sayılmış, bu mallara rakip yerli malların fiatlarının da aynı oranda yükseldiği kabul olunmuştur.¹² İthal taleplerinin karşılanmasında gümrük vergileri dışında bir kısıtlama taşımayan bir ithal rejiminde uygun kabul edilebilecek bu varsayım miktar kısıtlamalarının geniş rol oynadığı Türk ekonomisi için gerçekten fazlaca uzaklaşma teşkil edebilir.

Halen yürürlükte olan dış ticaret rejimimizin şu esaslara göre yürütülmesine çalışmaktadır :¹³

a. Yerli endüstrilerin kullanmak zorunda olduğu ve içerde üretilmiyen mallar mümkün olduğu kadar liberasyon listelerine alınmaktadır.

b. İçerde üretimi miktar, nitelik ve fiat yönünden ihtiyacı karşılayacak durumda olan mallar listelerden çıkarılmakta, ithalatı yasaklanmaktadır. Keza tüketim mallarının -özellikle lüks tüketim mallarının- ithalâtı listelere alınmamak suretiyle önlenmektedir.

(12) Keza, ithal malının ilgili olduğu endüstrinin tüm üretiminin ithal malına rakip kabul edilerek fiat yükselişlerinin bu üretimin bütününe teşmil edilmesi gerçeklerden uzaklaştırıcı bir kayıtlama teşkil edebilir. Ancak input-output tablolarına dayanan bu tip hesaplamalarda tablolardaki zorunlu *agregation* ile, yeterli bilgi edinmemekten doğan böyle mahzurların tamamen giderilmesi mümkün olmaz.

(13) *İthalât Rejimimizin Temel Sorunları*, Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1968, s. 2.

c. Büyük döviz yükü yaratacak mallar liberasyon listeleri yerine tahsisli ithal malları listelerine aktarılmaktadır.¹⁴

Temel ilkelerini açıkladığımız bu sistemin ithal malları ile miktar kısıtlamaları yoluyla korunan yerli mamuller fiyatında önem-

(14) Halen ülkemizin normal ithalâtı üç grup listede kayıtlı mallarla sınırlandırılmış bulunmaktadır. Liberasyon, tahsisli ithal malları ve anlaşmalı ülkeler ithalât listeleri dışında kalan malların ithali mümkün değildir.

Liberasyon listelerinden ithalât:

Ticaret Bakanlığınca çıkarılan ithalât yönetmeliklerine ekli altı-şar aylık liberasyon listeleri, bu rejim altında ithal edilecek malları göstermektedir. Toplam ithalâtımızın en önemli kısmı bu listeden yapılmaktadır. Ancak liberasyon listelerini ithalâtımızın serbestçe yapılan kısmı şeklinde anlamak yanlış olur. Zira, bu ithalât, başlıca iki yandan gelen sınırlamalarla serbest olmaktan geniş ölçüde uzaklaşmaktadır. Sınırlamaların birincisi bu tip ithalâta uygulanan yüksek teminat oranları, diğeri ise listedeki mallardan birçoğunun ithalinin belli mercilerin müsadeseine bağlanmış olmasıdır.

Tahsisli ithal malları listelerinden ithalât:

Liberasyon listesi dışındaki maddelerin bir kısmının ithali miktar itibariyle kısıtlanmış ve bu maddeler tahsisli ithal malları listesi adı altında toplanmıştır. Listedeki her madde için ayrılan miktar, ithalâtçı ve sanayici kotaları şeklinde ikiye bölünmektedir. Bundan başka, gerek ithalâtçı, gerekse sanayici kotaları, liberasyon listesine benzer şekilde serbest ve merci emrinde olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

İkili anlaşmalar yoluyla ithalât:

Türkiye ile iki taraflı ticaret ve ödeme anlaşması yapmış olan ülkelerden ithalât yıllık ticaret protokollerine ekli kontenjan listelerine göre yapılmaktadır. Halen Sovyetler Birliği, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Mısır, İsrail ve Doğu Almanya'dan yapılan ithalât bu yolda belli kontenjanlara göre oluşmaktadır.

Anlaşmalı ülkeler listelerine, prensip olarak, yalnızca liberasyon ya da tahsisli ithal malları listelerinde bulunan mallar konulmaktadır.

Bu sayılan üç ithalât çeşidi ülkemizin normal ithalâtını teşkil ederse de bunlar dışında bazı özel ithalât yolları da bulunmaktadır. Nisbî önemleri büyük olmadığı, çokluk genel ithalât hacmi içindeki payları % 20 nin altında kaldığı için yalnızca isimlerini saymakla yetineceğimiz bu ithalât şunlardır:

Nato-enfrastüktür, özel yabancı sermaye, program kredileri, surplus ithalâtı, bedelsiz ithalât.

Dış ticaret rejimimiz ve sorunları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bknz. Mustafa Renksizbulut, «Dış Ticaret, Dış Ticaretin Kalkınmadaki Rolü, Dış Ticaret Durumumuz, Rejim ve İslah Tedbirleri,» IV. Sanayi Kongresi Tebliğleri, 10-12 Ocak 1968, Ankara, 1968; AET Karşısında Türk Dış Ticaret Rejimi, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını, Ankara, 1967.

li kıtlık rantlarına yol açmaması için iki hususun gerçekleşmesi sağlanmak gerekir :

1. İthal malları ile yerli mallar, fiyat ve nitelik yönünden sürekli şekilde kontrol edilmeli ve listeler buna göre düzenlenmelidir.

2. Ülkenin döviz kaynakları yukarıda belirtilen kontrol sonuçlarına göre ithali gerekli görülen malların ithalini mümkün kılmalıdır.

Oysa, bugünkü uygulama içinde bahsedilen incelemeler yapılmadığı ve yasaklama ve kısıtlama kararları, çokluk elyordamıyla alınan kararlar olmaktan kurtulmadığı gibi yasaklama ve kısıtlama kararından sonra iç üretimin fiyat ve nitelik kontrolü da yapılmamaktadır.¹⁵

Üstelik böyle bir kontrol yapılırsa bile çok sınırlı döviz imkânları ile iç üretimi «terbiye» etmeye imkân verecek ithalât miktarını gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. Gerek liberasyon, gerek tahsisli ithal malları listelerinden yapılacak ithalât için vaki özel sektör taleplerinin ancak pek ufak bir kısmının karşılanabilmesi bu imkânsızlığı göstermeye yeterlidir.

Bu durumda, gerek ithal mallarının, gerekse ithal kısıtlama ya da yasakları arkasında üretilen yerli malların iç fiyatları ile aynı malların dünya fiyatları arasında gümrük vergilerinden daha büyük bir marj (ithalatçı -yerli üretici rantı) çıkması kaçınılmaz olur.

Nitekim, ithal rejimimizle ilgili olarak yapılan bazı araştırmalar, sınırlı mal gruplarını kapsamlarına almakla birlikte böyle bir marjın varlığını ortaya koyacak ipuçları taşımaktadır.¹⁶

Bu şartlar altında, fiyat sisteminin serbestçe işleyişine etkisi yönünden kotalar ve ithal yasakları yoluyla korumanın gümrük vergileriyle koruma kadar, hatta ondan da önemli rol oynadığı söylenebilir. Buna göre, korumayı daha gerçekçi şekilde ifade edebilmek için daha önceki kısımlarda verilen koruma kavramını miktar kısıtlamalarının etkisini de içine alacak şekilde genişletmek gerekeceği düşünülebilir.

(15) *İthalât Sistemimizin Temel Sorunları*, Op. Cit., s. 28.

(16) Bak. *İbid.* s. 27-49 ve *Türk Parasının Dış Değeri ve Dış Ticarete Vergiler*, İst. Üni. Maliye Enstitüsü, 1969, İstanbul. *Passim*.

Miktar kısıtlamalarını gümrük vergisi şeklinde ele alarak sonucun tıpkı gümrük vergilerinde olduğu gibi input ve output fiyatlarının yükselmesinden ibaret olduğu kabul edilirse, teorik olarak şöyle bir ifade hem gümrük vergileri hem de miktar kısıtlamalarının yarattığı korumayı ifade eder.

$$\alpha_i^* = \frac{K_i^* - K_i}{K_i}$$

İfadede K_i gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının bulunmadığı durumda i endüstrisinde yaratılacak katma değeri, K_i^* aynı endüstride gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının bulunduğu durumda yaratılan katma değeri göstermekte böylece α_i^* de genel koruma oranını vermektedir.

Ancak, bu ifadede K_i^* yi endüstride fiilen yaratılan katma değere eşit kabul edersek-ki başka bir alternatif, yaklaşımımızda mümkün değildir- K_i yi yalnız gümrük vergilerinin bulunduğu haldeki gibi kolayca hesaplamak imkânından mahrum olduğumuzu görürüz. Zira böyle bir hesaplama için bir yandan gümrük vergileri ile miktar kısıtlamalarına konu olan her malın iç fiyatının dünya fiyatlarından ne ölçüde farklı olduğunu tesbit etmek diğer yandan da bütün bu malların hangi endüstrilerce ne ölçüde input olarak kullanıldıklarını bilmek gerekmektedir. Bu ayrıntılı bilgilerden mahrum olduğumuz cihetle böyle bir koruma oranını hesaplamak mümkün olamamaktadır.

Yukarda dört kalem halinde özetlemeğe çalıştığımız bütün bu kayıtlamalar, yukarda gümrük vergilerinin koruyuculuğu ile ilgili olarak verilen sonuçları değerlendirirken ihtiyatlı hareket edilmesi ve zorunlu olarak dışarda bırakılmış unsurların bu sonuçları değiştirebileceğini dikkate almak gerektiğini göstermektedir. Ancak, yine de bu sonuçların Türkiye'de endüstrilere sağlanan koruma konusunda bir ipucu verdiği ve bundan sonra korunacak endüstrilerin seçimine bir ölçüde yardım edebileceği umulur.

IV. SONUÇ

Avrupa Ekonomik Topluluğuna üyeliğimizin kesinlikle kararlaştırıldığı şu günlerde -ve önümüzdeki yıllarda- Türkiye, ithalâtı kısma ve yerli endüstrileri koruma amacıyla kullandığı iki silahı yani, gümrük vergileri ile miktar kısıtlamalarını gözden geçirmek ve bunlarda bazı fedakârlıklar yapmak durumundadır.

Halihazırdaki gümrük tarifesi yerli endüstrilere önemli bir koruma sağladığı gibi bunun yanında uygulanan miktar kısıtlamaları -özellikle ithal yasakları şeklini aldığı zaman- ek bir koruma perdesi daha yaratmaktadır. Gümrük vergilerinin yerli mamûl fiatlarına oranla gümrük vergileri oranında artırması fiat sisteminin işleyişi açısından bir sakınca telakki edilebilirse de bu uygulamada hiç değilse sağlanan korumayı azçok kesinlikle hesaplamak, bir de yerli endüstrilerin dış rekabetten tamamen uzak tutulmaması gibi bir nokta ile teselli bulmak mümkündür. Oysa, miktar kısıtlamalarının koruyucu etkisini bilemediğimiz gibi bu uygulamada yerli mamul fiatlarının dış fiatlarla her türlü ilişkisinin kesilmesi gibi bir büyük sakınca da vardır.

Böyle olunca, **fiat sisteminin işleyişinden doğan faydaları tümüyle bir yana koymak istemiyor ve milletlerarası ticarete katılmayı arzuluyorsak** atılacak ilk adım serbest rekabet sisteminin teorik temellerin egeniş ölçüde aykırı miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına gitmek olmalıdır. Esasen, Avrupa Ekonomik Topluluğuna giriş kararı fiat sisteminin işleyişi için gerekli tedbirleri almayı yüklenme demek olduğuna göre işe, fiat sistemini en çok zedeleyen unsurdan başlanması yerinde olacaktır. Böylece, geçiş döneminde korunması arzulanan endüstrilerin korunması işi miktar kısıtlamalarından gümrük vergisine aktarılacaktır. Tabii, bu durumda gümrük tarifemizin gözden geçirilerek GATT ve Avrupa Ekonomik Topluluğu andlaşmalarının verdiği imkânlar ölçüsünde oranların yeniden tesbiti gerekecektir. Bu gözden geçirme sırasında, Belediyeler Hissesi ve Damga Resmi gibi, esas olarak gelir sağlamak amacıyla gümrük vergisine eklenmiş mükellefiyetlerin kaldırılmasının gümrüklerde alınan vergileri basitleştirmek bakımından yararlı olacağını sanıyoruz.

Yalnızca gümrük vergisinin, toplam ithalâtı kısmakta yeterli olamayacağı, daha doğrusu gümrük vergisi oranlarının bu kısmayı gerçekleştirecek ölçüde yükseltilmesinin mümkün olamayacağı düşünülebilir. Ancak, Avrupa Ekonomik Topluluğuna giriş için alınacak çeşitli malî ve iktisadî tedbirler arasında muhtemelen başvurulmak zorunda kalınacak bir para değeri ayarlamasının da bu konuda gümrük vergilerine yardımcı olacağını dikkate almak gerekir.

Nihayet, bütün bu tedbirlerin belli bazı endüstrileri korumaya yetmeyeceği düşünülüyor ve bu endüstrilerin mutlaka korunması arzulanıyorsa vasıtasız malî yardımların da böyle bir koruma

için kullanılabilir bir alternatif teşkil ettiği dikkate alınmalıdır. Ancak, böylesine yoğun bir korumayı haklı gösterecek kadar yüksek maliyetli endüstrilerin korunma nedenleri çok dikkatle gözden geçirilmelidir. Zira bu endüstrilerin 12 ya da 22 yıllık geçiş dönemi sonunda açık bir rekabete dayanabilmeleri ihtimali fazla yüksek olmamak gerekir.